Mircea BRAGA

Universitatea "1 Decembrie 1918" din Alba Iulia, Facultatea de Istorie şi Filologie
"1 Decembrie 1918" University from Alba Iulia, Faculty of History and Philology

Mentalul colectiv. *"HIC SUNT LEONES"*

The General Mentality - „Hic sunt leones"

Starting from the profile of the idea of revolution, as this concept is detailed by the philosopher Reinhart Kosellek in his work dedicated to the history of concepts (2006), a foray is realised into the area of the post-Communist mental state, located challenged by the trial to define the behavioural level of the Romanian contemporaneousness. The social and political field is also taken into consideration, as well as the field of art or culture, when looking the functional resorts to the fore of the social psychology/psychiatry, of the theory of imaginary and communication etc., but not without a specific explication in the actions of the mental state resistance facing the challenges after 1989. Therefore, the national identity crisis becomes also symptomatic with distinct particularities in understanding alterity, or the exhibitions of the nostalgic regresion, or those of nationalism (thought by R. Kosellek to be unfounded ontologically speaking), that are visible in contact with the globalization attempt which assumes another approaching manner of the concepts of „country" and „ethnic".

Keywords: revolution, post-Communism, collective mental state, social imaginary, Kosellek

Institution's address: str. Gabriel Bethlen, nr. 5, Alba Iulia, România,
tel.: + 40-0258.811.412, fax: + 40-0258.806.260

Personal e-mail: *mirceabraga@gmail.com*

Dacă vom încerca să aplicăm evenimentelor din decembrie '89 şi, apoi, tablei pe care s-a aşezat realitatea noastră în cele două decenii care au urmat momentului respectiv, delimitările morfologice propuse conceptului de revoluţie de către Reinhart Koselleck, stridenţele care apar, incoerenţele, abaterile mai mult sau mai puţin flagrante vorbesc despre o hibridizare în măsură să explice caracterului inform şi, oarecum, debusolant al stratificărilor prezentului. Pentru filozoful german, revoluţia implică, *„în primul rînd, o forţă politică, dar evocă, de asemenea, şi un context social care, la rîndul său, defineşte o schimbare violentă pe termen scurt, dar şi una structurală pe termen lung"*. În plan secund, dar nu mai puţin vizibil, conceptul asimilează şi o situaţie antinomică, desfăşurată ca prezenţă simultană a ideii de reformă şi a celei de evoluţie. Totodată, scoţînd la suprafaţă dimensiunea *„expectaţiei soteriologice"*, mentalul social prezervă un *„sîmbure religios* [...] *invariabil"*, descins din mitul paradisiac, operînd restaurativ sau, mai exact, ca revenire pe spirala care tinde să echilibreze menţionatele tensiuni de opoziţie.

Dincolo de această diagramă teoretică pe care se aşează liniile de forţă ale principiilor, există „cazul", particularul, evenimenţialul ca atare. Altfel spus, istoria. Şi, astfel, ne putem întreba în ce loc şi în ce moment al paradigmei revoluţionare, sub aspectul generalului, iar nu al formelor imediate, al celor care individualizează, s-a vădit infirmitatea numitei revoluţii române, şi dacă este într-adevăr vorba de o infirmitate. Constatăm, într-un prim moment, că revoluţia română nu s-a sprijinit pe o forţă politică nici ca program şi cu atît mai puţin ca segment social efectiv organizat. Manifestările premergătoare anului 1989, atîtea cîte au fost şi, de regulă, supraestimate, n-au depăşit stadiul propunerilor de reformare din interior a sistemului (modelul Gorbaciov), al refuzului unul *statu quo* degradant sub aspectul condiţiilor de viaţă (în cazul unei părţi a intelectualităţii - şi sub acela al suprimării libertăţii de exprimare) şi al vehiculării unui „model" de existenţă tulbure, vag, neformalizat. Iar într-un alt moment, sub aspectul raportului reformă/evoluţie, accentul a căzut pe al doilea termen, susţinut ca atare prin instituţia partidelor de guvernămînt, cînd acomodate mentalului popular, cînd susţinîndu-şi propriile

interese ori – din cauze din multiple – incapabile de a înţelege algoritmul necesar al prefacerilor, astfel încît ideea de reformă s-a menţinut şi se mai menţine doar ca agent de influenţă a unei părţi a intelectualităţii şi a structurilor instituţionale internaţionale. A apărut, în consecinţă, un eşafodaj de rezistenţă la orice tentativă de reformare în adîncime, acceptîndu-se cu precădere paliative şi soluţii de compromis. Simplificăm, evident; esenţa, însă, se păstrează. Pentru aceste motive, tranziţia înseamnă o criză de sistem, iar lipsa de voinţă, de pricepere şi de competenţă la nivel de conducere naţională are un efect de adîncire a crizei, inclusiv a crizei în sfera mentalului social.

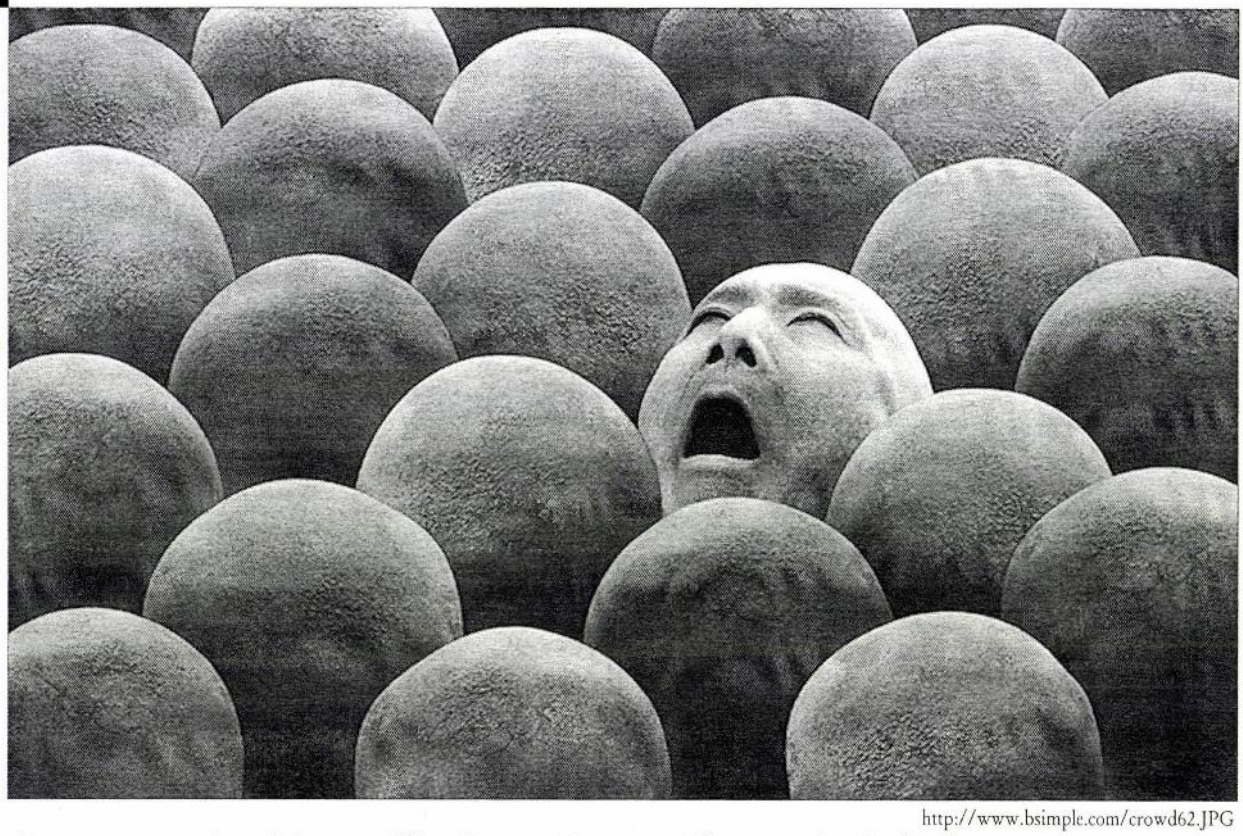
Teoretic, orice mutaţie în planul legilor de substrat ce definesc o constituire socială, pentru a nu mai vorbi de schimbări radicale, este însoţită, într-un pas subsecvent şi mult încetinit, de reordonări în cîmpul, structural incert şi instabil, al mentalului colectiv. Ceea ce se resimte puternic, agravant sub aspect atitudinal, este mişcarea conflictuală prin care un întreg sistem de valori se cere înlocuit de un altul, cu efecte nu întotdeauna simţite ca pozitive. Se conturează, astfel, o realitate a cărei investigare este dificilă nu doar la nivelul formelor imediate – sociale, economice, ideologice, politice, instituţionale etc. –, ci şi, sau mai ales, în al redefinirii componentei identitare delimitate etnic. Fiindcă aceasta este planşa pe care elementele constitutive cercetării sînt întotdeauna marcate de o inevitabilă inadecvare: în timp ce obiectul se oferă fragmentar şi permite doar o cercetare „interesată", alterînd subteran selecţia şi înţelegerea fenomenelor, subiectul nutreşte dorinţa cuprinderii integrale şi, apoi, a elaborării unei diagrame a întregului, complete, definitive şi definitorii. Cu alte cuvinte, e o aplicaţie asupra unei realităţi în continuă mişcare, asupra unui cîmp instabil şi incert căruia cercetătorul însuşi îi aparţine, în care se integrează, ceea ce conferă fluiditate nu doar decupajului expresiilor obiectului, ci şi organizării teoretice a acestora, respectiv diagramei sintetice a componentelor, planurilor şi funcţiilor domeniului în cauză. De aici, iminenţa unor varii dificultăţi, uneori netranşabile, articulate în cascadă.

În primul rînd, într-o realitate departe de a fi constituită, stabilizată, orice variaţii sînt oricînd posibile, liniile antecedentelor rămîn permanent tulburate de o dinamică nesigură în esenţa sa, de un joc imprevizibil al conservărilor şi dispariţiilor, iar deschiderile sînt aproape imposibil de previzionat într-o perspectivă larg cuprinzătoare. Pe aceste nisipuri mişcătoare se află deopotrivă cadrul – aşadar imediatul social, politic, ideologic, cultural, instituţional etc. – şi procesele de substrat care îl supun şi i se supun. Iar cînd întregul e în necontenită prefacere, chiar dacă lentă, echilibrul nu poate veni nici din istorie, dintr-o tradiţie ea însăşi acum discutabilă, nici din prefigurări cărora nu le lipseşte nimic în afara certitudinii.

În al doilea rînd, dacă subiectul nu se află în afara proceselor, distanţat, ci în interiorul acestora, inclusiv în al tradiţiilor operante şi în al constituirilor viitoare, motivaţia sa are un grad ridicat de partizanat, demersul său poartă amprenta tensiunilor spiritual-afective rezultate din trăirea obiectului. Aşadar, accentul obiectivităţii se diluează inevitabil, creînd o breşă deloc neglijabilă în ordinea demonstraţiei, aceasta devenind de fapt un soi de depoziţie.

Şi, într-un al treilea rînd, complexitatea obiectului, atît pe verticala, cît şi pe orizontala existenţială, definind întregul prin parte şi partea prin întreg, impune o similară întindere a investigaţiei, de la necesitatea unei documentări extinse la limită pînă la schimbarea continuă a instrumentarului analitic. Convocarea psihanalizei şi psihologiei abisale, a teoriei miturilor şi a imaginarului, a comunicaţionalului de diferite nuanţe şi a sociologiei culturii, a teoriei istoriei pentru segmentul mutaţiilor şi al mentalităţilor etc., toate acestea împing către un teritoriu în care interdisciplinaritatea devine ea însăşi o barieră pentru un singur cercetător.

În faţa acestui tablou care nu poate fi stimulativ decît pe termen lung, iniţiativa hermeneutică aplicată întregului reprezintă la rîndul ei un handicap în plus. Dacă, deci, cercetarea efectuată la limită de timp este încă din pornire marcată de conştiinţa inevitabilităţii restului (de fiecare dată ceva din ansamblu va rămîne în umbră iar selecţia instrumentarului va înclina inevitabil balanţa într-o parte sau alta), opţiunea cercetătorilor s-a îndreptat înspre o abordare parţială. Să mai amintim chiar că este de domeniul locului comun şi faptul că nici măcar suma investigaţiilor nu va epuiza obiectul. Ansamblul, însă, va dezvolta un context multidisciplinar, îndeosebi sub aspect metodologic, care nu poate ocoli convocarea unui instrumentar diversificar la extrem, avînd o suficientă intensitate a eficienţei pentru a acoperi şi zone care ţin, bunăoară, de ceea ce Jung numea *„psihopatologia maselor"* iar, mai aproape de zilele noastre, un alt cercetător radicaliza ca efect al traumelor sociale sub semnul „etnopsihiatriei"; ori, ca să trecem şi pe un alt plan, să menţionăm şi teritoriul mentalităţilor aferent globalizării şi „malaxării populaţiilor" văzut de sociologie ca provocator al „media-culturii" (Stéphane Santerres-Sarkany). În relaţie cu mentalul colectiv, accentul cade inevitabil

http://www.bsimple.com/crowd62.JPG

şi asupra mecanismului care ridică la suprafaţă provocările mitului, inclusiv prin substructurile ritului, sărbătorii şi utopiei, apoi modalitatea de constituire şi rolul imaginii în acest cadru, precum şi persistenţa clişeelor cu care operează memoria mulţimilor. În totul, preeminenţa o deţine imaginea, mergînd pînă acolo încît mitul însuşi îşi pierde „povestea", rămasă ca tipar aproximativ, trăită la fel de aproximativ, ridicînd la suprafaţă forme cu o destul de mare autonomie, dar relativ puţin persistente. Cu alte cuvinte, dacă - la origine - mitul edifica prin esenţe un continuum, acum destabilizează trecutul şi viitorul prin formele care îşi revendică efemeritatea prezentului. Neuitînd că imaginea „se comunică" şi că, astfel, se intră în zona informaţionalului, latura proliferării semnificaţiilor sedimentate imagistic devine la rîndul ei semnificativă deopotrivă pentru calitatea funcţiei de generare, ca şi a celei de absorbţie a sensurilor de către mental.

Numai că expansionara civilizaţie a imaginii, funcţionînd în această etapă prin modele puternic coborîte în rang, va propune - prin rigorile comunicaţionalului - informaţia minoră, racordată superficial şi cu influenţă vicioasă asupra actualităţii imediate. Prezenţa activă a subiectului în realitatea epocii se înscrie, astfel, pe un gradient slab, conformîndu-se unei gîndiri slabe, cum spunea Gianni Vattimo. Bineînţeles, explicaţiile sunt valabile în plan universal; particularităţile, însă, stratificate naţional, îşi descoperă cauze aparte, printre care se disting tensiunile conservatoare venind prin tradiţie şi, apoi, mutilările identitare suferite în cele cinci decenii de comunism. În primul caz, vom întîlni o paradoxală hibridizare a acţiunii noului şi vechiului, sesizabilă în modalitatea de înţelegere şi reacţie la provocările actualităţii. În extrem, bunăoară, românul a dorit „integrarea" în Europa, dar păstrînd mental statutul izolaţionist etnic, îndeosebi ca aură a unei imaginare superiorităţi acreditate ca atare de iluzia unei specificităţi detaşabile prin marcată vocaţie a calităţii. Chiar dacă versatilitatea şi oportunismul nu absentează din peisajul cotidian, ele sînt privite ca poziţionări fireşti în vederea depăşirii jocului alterităţii, uneori neconvenabil, ca şansă de instalare în avantaj în raport cu Celălalt.

În cel de al doilea caz, liniile mentalului forjat în comunism s-au dovedit suficient de adînci ca să nu dispară de la sine ori prin gesturi declarative, drept care inventarul acestora, oricît de sumar, devine necesar. Un imaginar bolnav, viciat sau de o superficialitate stridentă, apoi atitudinalul cu puternice expresii recurente ori pur şi simplu refractar la normalitate, toate acestea abundent risipite în postcomunism, îşi sprijină vitalitatea pe adevărul că muzeul comunismului nu este doar unul al figurilor de ceară, ci o „instituţie" încă normativă. Mai mult, ca echivalenţă parţială, dar cu vizibilitate mai pronunţată, a specificului naţional,

aşa cum acesta a fost tranşat teoretic în romantism şi, apoi, adus aproape de obsesie prin grila propagandistică a comunismului (ceea ce a însemnat „romantismul revoluţionar"), identitarul românesc a funcţionat şi mai funcţionează oarecum ca manifest, ca program, forţînd transferul dinspre aspiraţie către realitate. Cel care, în interiorul acestui program, ar fi trebuit să rămînă elementul stabil, cu funcţie de criteriu, de matrice valorică, de model germinativ exemplar - am dat astfel o posibilă definiţie a intenţiei care s-a numit „omul nou" - s-a dovedit în cele din urmă nu doar o simplă mistificare, ci un hibrid înălţat, prin politic, în sfera paradisurilor artificiale, sau, mai exact, un construct posibil în întregul său doar în interiorul unei retorici lipsite de credibilitate. El se afirmase exclusiv ca mesager al falsului, al minciunii, al schizoidiei morale, al „prelucrării" realităţii. Modelarea comunistă s-a sprijinit pe un efort continuu de ştergere a diferenţelor dintre aparenţă şi substanţă şi, fiind vorba de subîntinderi ale mentalului, „morala lipsei de morală" poate încă să facă legea, aproprierea perspectivei se face prin recurs la prezentul normat ca interes personal, atribuţiile revin de fiecare dată Celuilalt. Situaţia, totuşi, nu este caracteristică pentru întregul peisaj social: să nu uităm, însă, că, prin definiţie, versatilitatea şi oportunismul se înscriu de drept în profilul acestui „om nou", fapt care explică de ce grupări diverse au intrat rapid şi aplicat în conivenţă cu provocările „atitudinale" aduse prin evenimentele iscate în 1989, nu şi cu spiritul acestora. De-abia în aceste condiţii tarele perpetuate s-au dovedit operante şi modelatoare, drept care exerciţiul revoluţiei reprezintă deopotrivă o continuitate şi o ruptură: cea dintîi pentru majoritate, cea de a doua, din nefericire, pentru prea puţini. Deşi în grad diferit, tranziţia astfel înţeleasă nu a ocolit nici intelectualitatea: ridicarea la suprafaţă, la 20 de ani după căderea comunismului, a unei radicale orientări de stînga alimentate de generaţia tînără ne vorbeşte de meandre sociale departe de ceea ce acredita monocromia bunelor intenţii. Iar sub un alt unghi, simptomatice sînt şi gravele dezechilibre evidenţiate în cîmpul culturii, din care dictatul pieţii şi, mai ales, al scăzutului coeficient intelectual au blocat, în mare măsură, singura cenzură posibilă, cea a valorii. Între îndoctrinarea prin produsele realismului socialist (fără să-i uităm stratul proletcultist) şi impregnarea subculturală, aşa cum este practicată în numeroase sfere ale media, diferenţa pare a fi doar în ordinea... libertăţii de creaţie! O discuţie aparte s-ar cuveni iniţiată cu privire la fenomenul artistic actual şi să ne întrebăm dacă nu cumva - la nivel global, dar şi naţional - ne aflăm în faţa unei tentative („naturale"?) de instaurare a unui alt normativ estetic, tentativă mult prea accentuată pentru a fi un simplu experiment. Dar aceasta ar depăşi obiectivul rîndurilor de faţă.

Pe acest eşichier, înţelegem că perioada postcomunistă este, pe toate planurile, atât una diversificată în exces, pe o paletă cuprinzând deopotrivă regresiunea nostalgică, fuga în trecut şi speranţa, nesusţinută prin voinţă constructivă, în ceea ce „va da" viitorul, cât şi una conflictuală, polarizând straturile sociale. Criza identităţii naţionale are, astfel, nu doar o tradiţie încă puternic rezistentă, ci şi o acoperire mentală în care dominantă pare a fi o recalcitranţă agravată de deambulările politice, sociale, economice. Soluţiile, ca în multe alte cazuri, par a aparţine viitorului, adică altei/altor generaţii. Adevărata problemă o reprezintă, însă, faptul că evoluţia nu mai priveşte o dimensiune izolată, cu statut centripetal, cu autonomie sporită în sfera spiritual-culturală, sedimentînd mental în cultivarea diferenţei specifice, dar întregul, adică omenirea, chiar dacă aceasta - cum precizează acelaşi Reinhart Kosellek - încă nu a devenit *„un subiect autentic al istoriei"*. Conform aceluiaşi autor, trecutul imediat şi prezentul ne vorbesc despre faptul că întreg *„cîmpul semantic supradimensionat al patriotismului"*, care cuprinde deopotrivă „specificul naţional" şi „identitarul etnic", dezvoltînd astfel ideea izolaţionistă, se prezintă minat de perspectiva structurilor federale actualizate de fenomenul globalizării, precum şi de dispariţia „patriilor" economice, ecologice şi comunicaţionale. Ca atare, conceptul însuşi de patriotism, puternic ataşat maniheismului alteritar, se menţine ca *„pretenţie normativă"* doar în sisteme nu lipsite de o oarecare radicalitate (inclusiv la nivelul unor religii „naţionale"), deşi opoziţia faţă de Celălalt este de natură a-i sublinia, ca şi naţionalismului, lipsa de temei ontologic. După Reinhart Kosellek, aşadar, provocarea viitorului devine încă mai incisivă prin contextualizare.

Bibliography

1. Reinhart Kosellek, *Critique and Crisis: Enlightenment and the Pathogenesis of Modern Society*, Oxford (UK), Berg Publishers, 1987.

2. Gianni Vattimo, Pier Aldo Rovatti, *Gândirea slabă / Weak Thought*, Constanţa, Pontica, 1998.